

23. The Roman antiquities of Dionysius of Halicarnassus, with an English translation by Earnest Cary, Ph. D., on the basis of the version of Edward Spelman – Scholar's Choice Edition. Palala Press, 2015.

Стаття надійшла 15.04.2017 року

УДК 811.161.2'282.2

Тетяна Тищенко
(Умань, Україна)
e-mail: ttn1609@ukr.net

ЧИСЛІВНИКИ У СТРУКТУРІ СКЛАДНИХ НОМІНАЦІЙ У ГОВІРКАХ СХІДНОПОДІЛЬСЬКОГО АРЕАЛУ

У статті проаналізовано типи і способи номінації різних тематичних груп лексики у східноподільських говірках, мотивовані або які мають у своїй структурі числівники. Досліджено тематичні групи конкретної лексики, зокрема «Бджільництво», «Тваринництво», «Рибальство», «Будівництво», «Одяг, взуття, прикраси» та лексику родильного обряду. Зауважено, що багатослівні номінації утворюються від основ порядкових та кількісних числівників. Основи кількісних числівників використовуються переважно для утворення однослівних номінацій та композитів. Порядкові числівники однаково активні у творенні номенів однослівних та аналітичних, рідше композитів.

Найбільшу активність виявляють числівники **один, два та перший, другий**, передаючи семи 'ранг', 'вік', 'розмір'.

Ключові слова: номінація, спосіб номінації, східноподільські говірки, типи номінації, тематична група лексики, лексико-семантична група.

Тищенко Т. Числительные в структуре сложных номинаций в говорах восточноподольского ареала.

В статье проанализированы типы и способы номинации различных тематических групп лексики в восточноподольских говорах, мотивированные или имеющие в своей структуре числительные. Исследованы тематические группы конкретной лексики, в частности «Пчеловодство», «Животноводство», «Рыболовство», «Строительство», «Одежда, обувь, украшения», лексика родильного обряда. Замечено, что многословные номинации образуются от основ порядковых и количественных числительных. Основы количественных числительных используются преимущественно для образования однословных номинаций и композитов. Порядковые числительные одинаково активны в образовании однословных и аналитических номен, реже композитов.

Наибольшую активность проявляют числительные **один, два и первый, второй**, реализуя семи 'ранг', 'возраст', 'размер'.

Ключевые слова: номинация, способ номинации, восточноподольские говоры, типы номинации, тематическая группа лексики, лексико-семантическая группа.

Tyshchenko T. Numerals in the structure of complex nominations dialects east-Podillia area.

Types and ways of nomination of various thematic groups of vocabulary in east-Podillia dialects, motivated or those which have numerals in their structure, were analyzed in this paper. Thematic groups of concrete vocabulary, namely, «Apiculture», «Livestock production», «Fishery», «Clothes, footwear, jewelry», and groups of birth-giving and wedding ceremonies were studied. It has been stated that nominations of a different structure (one-word and multi-word) are formed from bases of ordinal and cardinal numerals. Bases of cardinal numerals are used mostly to form one-word nominations or composites. Ordinal numerals are equally active in forming nouns of one-word and analytical nominations; they are seldom used to form composites.

*Numerals **one**, **two** and **the first**, **the second** appear to be the most active, expressing 'rank', 'age', 'size'.*

***Keywords:** nomination, ways of nomination, east-Podillia dialects, types of nomination, thematic group of vocabulary, lexical-semantic group.*

Числівники як самостійний клас слів завжди привертали увагу мовознавців. Зокрема, його походження і розвиток, функціонування в писемних пам'ятках стали об'єктом досліджень Т. Б. Лукінової [9], А. Є. Супруна [11], Ю. О. Карпенка [8], Г. І. Гримашевич [4], О. Ю. Зелінської [6, с. 76–77], В. В. Денисюка [5], Л. Гажук-Котик [3] та ін. Діалектні форми числівників розглядає Т. Б. Лукінова у монографії «Числівники в слов'янських мовах» [9].

А. Є. Супрун зазначив, що у зв'язку з розвитком специфічних значень числівників, які не мають субстантивності чи ад'єктивності, виникають умови для утворення нових слів із коренями числівників, які співвідносяться з числовим рядом, але мають значення предметності, тих чи тих ознак, пов'язаних із поняттям числа [11, с. 21]. У східноподільських говірках у складі номінації з використанням числівникової основи виокремлюємо однослівну номінацію, утворену шляхом семантичної трансформації слова, за допомогою афіксів чи композитивним словотворенням, та аналітичну номінацію, що є, як правило, атрибутивними узгодженими чи узгодженими, поширеними чи непоширеними словосполученнями.

Мета цієї статті – вивчення аналітичних номінацій із числівниковим компонентом, засвідчених у лексикографічних працях із говірок досліджуваного ареалу, що передбачає розв'язання таких завдань: 1) вияв складних номінацій у словниках; 2) з'ясування особливостей використання числівників для утворення складних номінацій у говірках досліджуваного ареалу.

Джерелами дослідження стали лексикографічні праці: «Лексика бджільництва Східного Поділля» [12], «Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий описи» [13], «Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках» [1], авторські рукописні словники

тематичних груп рибальства і тваринництва, «Словник лексики будівництва у східноподільських говірках» Л. Б. Поліщук [10], що є додатком до її дисертації.

Значна кількість аналітичних номінацій – атрибутивні словосполучення з головним словом, вираженим іменником, та залежним складним прикметником відчислівникового походження. Такі номінації зафіксовано в усіх досліджуваних тематичних групах, більшість із них – узгоджені атрибутивні словосполучення. Номінацій, виражених неузгодженими словосполученнями, – обмежена кількість.

Компоненти аналітичних номінацій складні прикметники, утворені від таких кількісних числівників:

Один. Номінації, один із компонентів яких утворений від цього кількісного числівника, вказують на:

- особливості будови: *'йат'ір одно'камерний*, *'йат^(')ір однок'рилий*, *'йатер однок'рилий*, *'йат'ір однокул'овий* 'ятір із одним входом'; *в'і'кон.иц'а одност'ворчата* 'дерев'яний щит з однієї стулки для прикривання вікна із середини хати', *ворота однополо'винчаст'і*, *ворота одно'стулков'і* 'ворота, що складаються з однієї частини', *к'риша одно'схила*, ~ *однос'хил'на* 'покрівля будівлі з одним схилом';
- вік: *ло'ша одно'р'ічне* 'однорічне лоша', *би'чок одно'л'ітний*, *би'чок одно'р'ічний* 'бичок річний';
- зовнішню ознаку: *ко'рова одно'рога* 'корова з одним рогом', *ко'за одно'рога* 'коза з одним рогом';
- особливості крою: *рука'виц'а одно'пал'на* 'рукавиця з відділенням для лише великого пальця', *п'лат'а одно'ц'іл'не* 'плаття, пошите з одного шматка тканини, невідрізне в поясі', *рукаў одно'ц'іл'ний* 'рукав, який із плечем одягу становить одне ціле'.

Два. Номінації, один із компонентів яких утворений від цього кількісного числівника, вказують на:

- особливості будови: *'йат'ір дво'ками'рний*, *'йат^(')ір двок'рилий*, *'йат'ір двокул'овий*, *'йатер двок'рилий* 'ятір з двома входами', *'вулик дво'корпусний* 'вулик на два корпуси, з двома прилітними дошками', *'вудочка двоз'вен'ева* 'вудка, яка складається'; *два верх двос'катний*, ~ *двос'котний* 'покрівля будівлі з двома схилами', *'хата двохс'катна* 'хата з високим верхом', *в'і'кно дво'їне*, ~ *подв'їне* 'вікно, яке додатково вставляють на зиму з середини', *в'і'кон.иц'а двохст'ворчата* 'дерев'яний щит із двох стулок для прикривання вікна із середини хати', *в'і'кон.иц'а зад'в'їйна*, ~ *зад'воїна* 'дерев'яний або металевий щит з двох стулок для затуляння вікон із зовні', *хата дво'квар'тирна*, *'хата двоху'ходн'а* 'житло на два входи', *'хата двопове"р'хова*, ~ *двохпове"р'хова* 'хата на два поверхи';

- вік: *ко́рова дво̀хго́д'ічна*, *ко́рова дво̀хр'ічна* ‘корова двох років’, *ко́рова д'ругого о́телу* ‘корова, яка отелилася вдруге’, *ди́тина д'во̀хміс'ачна*, *ди́тина дво̀ум'іс'ашна* ‘дитина двох місяців’.

Три. Атрибутиви, утворені від числівника *три*, вказують на:

- зовнішню ознаку: *ко́рова тр'ох'д'їйна* ‘корова, яка доїться на три дійки’;
- особливості крою: *ру́каў трої́ний* ‘рукав нижче ліктя’.

Чотири:

- особливості крою: *сп'ідни́ць'а чо̀тиро̀хк'лин.а*, ~ *чѝтиро̀хк'лин.а* ‘спідниця, пошита з чотирьох клинів’;
- особливості будови: *хата чо̀тиро̀хс'катна* ‘житло з високим ламаним верхом’.

П'ять:

- особливості крою: *рука́виць'а п'яти́пала* ‘рукавиця з відділеннями для всіх пальців’.

Шість: *сп'ідни́ць'а ш'істик'лин.а* ‘спідниця, пошита з шести клинів’.

Сім: *ди́тина се́ми'міс'ашна* ‘дитина народжена на сьомому місяці вагітності матері’.

Вісім: *сп'ідни́ць'а वो́сьмик'лин.а* ‘спідниця, пошита з восьми клинів’.

Десять: *со́рочка дис'ати́пасим'кова*, ~ *дис'а'чана*, ~ *дис'ат'чана*, ~ *дис'а'тин.а* ‘чоловіча чи жіноча сорочка з домотканого полотна в десять пасом’, *сп'ідни́ць'а дис'ати́пасинкова*, ~ *дис'а'чана*, ~ *з де'с'атки* ‘спідниця з домотканого полотна в десять пасом’, *полот'но дис'а'чане* ‘домоткане полотно в десять пасом’, *штани́ ди'с'а'чан'і*, ~ *ди'с'ати́пасим'ков'і* ‘чоловічі штани з домотканого полотна в десять пасом’, *йу́пка дис'а'чана* ‘спідниця з домотканого полотна в десять пасом’.

Тринадцять: *со́рочка трина́ць'ати́пасим'кова*, ~ *три'на́ць'атна* ‘чоловіча чи жіноча сорочка з домотканого полотна в тринадцять пасом’, *сп'ідни́ць'а трина́ць'ати́пасимкова*, ~ *три'на́ць'атна*, ~ *трина́т'чана*, ~ *с три'на́ць'атки* ‘спідниця з домотканого полотна в тринадцять пасом’, *полот'но три'на́ць'атне* ‘домоткане полотно в тринадцять пасом’, *штани́ трина́ць'ати́пасим'ков'і*, ~ *три'на́ць'атн'і* ‘чоловічі штани з домотканого полотна в тринадцять пасом’.

Отже, найбільше номенів із компонентом, похідним від числівників, зафіксовано в ТГЛ назв одягу. Найчастіше атрибутиви в аналітичних номенах утворюються від кількісних числівників *один*, *два*, *десять* і *тринадцять*.

В атрибутивних неузгоджених словосполученнях використовують як компонент повну форму лише кількісних числівників *один* (рідше східноподільський варіант – *йіден*) та *два*:

Один: *йат'ір* з одним крилом 'ятір із одним входом', *ко'рова* до одного року 'корова до одного року'; *ко'за* з одним рогом, ~ з *йідним* рогом 'коза з одним рогом', *ко'рова* з одним рогом, ~ з *йідним* рогом 'корова з одним рогом'.

Два: *йат'ір* з двома *ўходами*, *йат'ір* на два *ўход'і*, *йат'ір* на два *ўходи* ятір з двома входами; *ко'рова* з двома *те"л'атами* 'корова, яка народила двійню телят', *ко'рова* з *тр'ома д'ійками* 'корова, яка доїться на три дійки', *хата* *дл'а* *двух с'імеї*, *хата* з двома *ўходами* 'житло на два входи'. При числівнику два іменники вживаються у формі двоїни – *йат'ір* на два *вход'і*, що характерно для багатьох говірок південно-західного наріччя [7, с. 37].

Лише в ТГЛ на позначення одягу зафіксовано складні номінації з компонентом – дробовим кількісним числівником або утвореним від нього прикметником: *ру'каў* *три'четвирт'і*, ~ *три ч'верт'і*, ~ *трохч'вертний*, ~ *трохче"тве"ртний*, ~ *трохчитвиртний*, ~ *трохче"тве"рт'овий*, ~ *трохчитвирт'пушковий*, ~ *че"твертний*, ~ *читвиртний*, ~ *че"твирт'овий*, ~ *читвир'товий* 'рукав нижче ліктя', ~ *двохчитвиртний*, *получе"тве"ртний* 'рукав короткий'.

Порядкові числівники використовують для утворення аналітичних назв – атрибутивних узгоджених словосполучень:

- **перший.** Із порядковим числівником *перший* / *первий* зафіксовано найбільше складних номінацій, як правило, атрибутивних узгоджених словосполучень. Числівник *перший* указує на першочерговість: *мед* *перший*, *мед* *первий* 'мед першого взятку', *ўз'аток* *первий*, *ўз'аток* *перший* 'тс', 'мед акацієвий', *виводок* *перший* 'перший рій, який відділився від сім'ї', *р'їй* *перший*, *р'їй* *первий*, *рої* *первий* 'тс'; ранг: *мати* *перша* 'старша кума по відношенню до похрещеної дитини', *дитина* *перша* 'перша дитина у сім'ї', *у'д'їй* *перший* 'перше молоко від корови, яка отелилася вперше', *моло'ко* *перве*, *моло'ко* *перше* 'молозиво, перше молоко після отелу корови';
- **другий:** *р'їй* *другий*, *рої* *другий* 'другий рій бджіл, який відділяється від сім'ї'; *друга* *мати* 'друга кума по відношенню до похрещеної дитини', *мат'ір* *друга* 'жінка, яка своїм молоком вигодувала чужу дитину';
- **вторий:** *р'їй* *ўтор'їшн'їй* 'другий рій бджіл, який відділяється від сім'ї';
- **третій:** *ўз'аток* *т'рет'їй* 'мед із соняшника', *р'їй* *т'рет'їй* 'третій рій бджіл, що виділяється із сім'ї';
- **четвертий:** *хустка* *че"т'вертий* *номе"р* 'мала за розміром хустка';
- **шостий:** *хустка* *шостий* *номе"р* 'хустка розміром 60 на 60 сантиметрів';

- *сьомий*: ¹хустка ¹с'омий ¹номе^нр ‘хустка розміром 70 на 70 сантиметрів’;
- *восьмий*: ¹хустка ¹вос'мий ¹номе^нр ‘хустка розміром 80 на 80 сантиметрів’;
- *десятий*: ¹хустка ¹ди'с'атий ¹номе^нр ‘хустка розміром 100 на 100 сантиметрів’;
- *дванадцятий*: ¹хустка ¹два'нац'атий ¹номе^нр ‘хустка розміром 120 на 120 сантиметрів’.

Атрибутивні узгоджені та неузгоджені словосполучення із компонентом, похідним від числівника, є твірною базою для універбів, які утворюються на базі аналітичної номінативної одиниці, що вживається в говірці паралельно з універбом [14]: *сп'ід'ниці'а ш'істик'лин.а* → *ше^нстик'лінка, шистик'л'інка, ш'іс'ц'ік'л'інка, ш'істик'л'інка* ‘спідниця, пошита з шести клинів’, *сп'ід'ниці'а чотирохк'лин.а* → *чотир'охк'лінка, чотирохк'лінка, чотирок'лінка, штирохк'лінка, читир'охк'лінка, читирохк'лінка* ‘спідниця, пошита з чотирьох клинів’, *шта'ни тринац'атипасим'ков'і* → *тринац'ати'пасимки* ‘чоловічі штани з домотканого полотна в тринадцять пасом’, *р'ій д'ругий* → *д'ругак, р'ій ўто'рій* → *ўто'рак* ‘другий рій, який відділився від сім'ї’, *р'ій перший* → *пі^ршак* ‘рій, який першим відділився від сім'ї’, *р'ій первий* → *пі^рвак, пе^нр'вак* ‘тс’, ‘мед першого взятку’, *р'ій т'рет'ій* → *тре^нт'ак* ‘рій, який третім відділився від сім'ї’. Утворення універбів свідчить про завершеність процесу номінації.

Для номінацій кожної з досліджуваних тематичних груп характерний свій набір числівників, які є в основі похідних. Наприклад, у творенні номенів – репрезентантів ТГЛ бджільництва беруть участь порядкові й кількісні числівники, для творення назв реалій будівництва використовують лише кількісні числівники, найбільше форм порядкових числівників як компонентів аналітичних номінацій – складених словосполучень зафіксовано в ТГЛ назв одягу, взуття, прикрас (від *перший* до *дванадцятий*), а кількісних, використаних для утворення атрибутивів, від *три* до *тринадцяти*.

У творенні назв будівництва беруть участь лише кількісні числівники *один, два, три, чотири, вісім*. У «Словнику лексики будівництва у східноpodільських говірках» зафіксовано аналітичні назви – узгоджені словосполучення зі складними прикметниками, утвореними лише від кількісних числівників *один, два, чотири*, неузгоджені словосполучення із кількісним числівником *два*.

Крім того, у східноpodільських говірках зафіксовано аналітичні номінації хусток за розміром, утворених за моделлю «іменник хустка + порядковий числівник + іменник номер», що є ендемічними: ¹хустка ¹вос'мий ¹номе^нр, ¹хустка ¹шостий ¹номе^нр і под. [2, с. 12].

Отже, числівники порядкові та кількісні однаково активні в досліджуваних говірках в утворенні компонента аналітичних номінацій в тематичних групах лексики «Бджільництво», «Рибальство», «Тваринництво», «Будівництво», «Одяг» та лексики родильного обряду. Найбільше зафіксовано таких назв серед репрезентантів ТГЛ назв одягу, найменше – лексики родильного обряду. Для кожної тематичної групи характерний набір числівників, від яких утворюються атрибутиви. Аналітичні назви із числівниками *шостий – дванадцятий* на позначення хусток за розміром є локальними утвореннями. Атрибутивні узгоджені та неузгоджені словосполучення з компонентом, похідним від числівника, є твірною базою для універбів.

Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні однослівних номінацій та композитів, утворених від числівників, у східноpodільських говірках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березовська, Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноpodільських говірках / Г. Г. Березовська. – Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. – 348 с.
2. Березовська, Г. Г. Назви хустки в східноpodільських говірках / Г. Г. Березовська // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – Запоріжжя, 2006. – Вип. 2. – С. 10–13.
3. Гажук-Котик, Л. Специфіка використання числівникових форм у біблійних текстах / Л. Гажук-Котик // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : збірник наукових праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці, 2010. – Вип. 509–511. – С. 88–93.
4. Гримашевич, Г. І. Система українського числівника XVI–XVII ст. / Г. І. Гримашевич // Писемні пам'ятки: від картотеки до словника / відп. ред. Г. Дидик-Меуш. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. – С. 210–239.
5. Денисюк, В. В. З історії назв на позначення чотирьох десятків в українській мові / В. В. Денисюк, Т. Репало // Науковий часопис Східноpodільського лінгвокраєзнавчого центру : зб. наук. праць студентів, магістрантів, викладачів. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Вип. 1. – С. 57–62.
6. Зелінська, О. Ю. Українська барокова проповідь: мовний світ і культурні витоки : монографія / О. Ю. Зелінська ; відп. ред. М. Я. Плющ. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – 408 с.
7. Жилко, Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – К. : Рад. школа, 1966. – 307 с.
8. Карпенко, Ю. А. История форм количественных числительных в украинском языке : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)» / Ю. А. Карпенко. – Черновцы, 1956. – 18 с.
9. Лукінова, Т. Б. Числівники в східнослов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис) / Т. Б. Лукінова. – К. : Наук. думка, 2000. – 370 с.

10. Поліщук, Л. Б. Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноподільських говірках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. Б. Поліщук. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. – 22 с.
11. Супрун, А. Е. Славянские числительные. Становление числительных как особой части речи / А. Е. Супрун. – Минск : Изд-во БГУ, 1969. – 232 с.
12. Тищенко, Т. М. Лексика бджільництва Східного Поділля / Т. М. Тищенко. – Умань : РВЦ «Софія», 2008. – 90 с.
13. Тищенко, Т. М. Східноподільський родильний обряд : лексикографічний і текстовий описи / Т. М. Тищенко. – Умань : РВЦ «Візаві», 2014. – 392 с.
14. Тищенко, Т. М. Явища універбації в лексиці східноподільського ареалу [Електронний ресурс] / Т. М. Тищенко. – Режим доступу : <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/1679>.

Стаття надійшла 09.03.2017 року

УДК 811.161.2'367'3

Євгенія Тюфкій
(Житомир, Україна)
e-mail: 28muza999@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ СКЛАДНОГО СИНТАКСИЧНОГО ЦІЛОГО В УКРАЇНСЬКИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ

Стаття продовжує серію публікацій автора з дослідження синтаксису української реклами на структурному та семантичному рівнях. На матеріалі українських рекламних текстів з'ясовано особливості вияву такої синтаксичної структури, як складне синтаксичне ціле, що характерне переважно для друкованої реклами зі значним обсягом інформації. Подані моделі рекламних текстів, у яких основний рекламний текст оформлений як складне синтаксичне ціле різної структури. У кожній моделі описана структура складного синтаксичного цілого, проаналізовані типи та засоби зв'язку між реченнями. Окрему увагу приділено явищу рубрикації на рівні рекламного тексту, розтлумачується поняття координатного зв'язку в текстах такої структури.

Ключові слова: *реklamний текст, складне синтаксичне ціле, основний рекламний текст, модель, рубрикація, координатний зв'язок.*

Тюфкій Е. Особенности проявления сложного синтаксического целого в украинских рекламных текстах.

Статья продолжает серию публикаций автора по исследованию синтаксиса украинской рекламы на структурном и семантическом уровне. На материале украинских рекламных текстов рассматриваются особенности проявления такой синтаксической структуры, как сложное синтаксическое целое, которое характерно преимущественно для печатной рекламы со значительным объемом информации. Представлены модели рекламных текстов, в которых основной рекламный текст оформлен как сложное синтаксическое целое разной структуры. В